

עיניהן. הרומן בנוי היטב, זורם בכמה אפיקים, שכולם כאחד בתים את דמותה רבת הפנים והעשירה של נוגה, ושל כמה צדדים בהווייתה של ירושלים. הוא מציג גם פנים חדשות, מעניינות ביותר, ביצירתו של יהושע.

2. נושא הבוגר והגיבור

עמוס עוז: *הבשורה על פי יהודה*, הוצאת כתר 2014, 312 עמ'

הרומן הירושלמי של עמוס עוז, *הבשורה על פי יהודה*, מתרחש בשלושה מישורי זמן. ההווה הסיפורי הוא בירושלים ב-1959, והגורם המניע אותו התרחש ב-1948, במלחמת העצמאות, ומחקר אקדמי שמתנהל ברקע של ההווה הסיפורי מביא את העלילה אל סוף ימי הבית השני, ימי הופעתו של ישו כמשיח והסגרתו לרומאים בידי יהודה איש קריות. ההווה הוא כמובן הסיפור העיקרי, והוא מכיל את שני הנושאים האחרים. אבל ניכרת נטייה לראות דווקא בנושא ההיסטורי וביהודה איש קריות את המסד העיקרי של הרומן, את מרכז הכובד שלו. הרבר ניכר כבר בכותר של הספר ובחזרה האובססיבית של הגיבור, שמואל אש, לנושא זה, שעומד במרכז המחקר האקדמי שלו. במחקר זה מציע שמואל אש - לא עמוס עוז - גרסה מקורית למעשהו של יהודה, לפיה דוחף יהודה את ישו אל הצלב מתוך אמונה

באלהותו, וביטחון שיוכל לרדת מהצלב בחיים כדי להוכיח לכל את האלהות שלו, וכשמת ישו חרב עליו עולמו והוא מתאבד. זוהי גרסה מעניינת, אבל לא סביר בעיני שעוז יציע מטעם עצמו גרסה משלו לרהבליטיציה למעשה הבגידה של יהודה. קודם כל כיוון שכבר נעשו ניסיונות רבים בדרכים שונות לזכות את יהודה. כבר במאה השנייה נכתב ספר *הבשורה של יהודה*, ורק, לא *הבשורה על פי יהודה*, שלא כתס כברית החרשה בין יתר ספרי הבשורה. הוא נמצא בשנת השבעים במערה במצרים, כתובה על 58 דפי פפירוס בכתב קופטי, ככל הנראה תרגום מיוונית. לפי גרסה זו הודה ישו ליהודה תלמידו הנאמן את סודות היקום, ואחר כך ציווה עליו להסגיר את "האדם שהיה הלבוש שלו" לירי הכהנים ולספר להם את מה שרצו לשמוע. לא נכתב דבר על הצליבה של ישו ועל התאברותו של יהודה. עוז מזכיר כמה וכמה התייחסויות של יהודים לעניינו של ישו, בעיקר בימי הביניים. גם

בזמן החרש, מאחר שסָפָה אימת הכנסייה הקתולית מעל הכופרים, קיבלה בגירתו של יהודה אינספור פירושים במחקרים אקדמיים וביצירות ספרות של לא-יהודים, בין היתר בסיפור של בורחס, ברומן הנודע של בולגוב, במחזה של פניול, ואפילו במחזמר ובסרט "ישו כוכב עליך". גם הספרות העברית נתנה ביטוי יהודי לנושא זה, ברומן *כמשעול הצד* של קבק, ברומן של יגאל מוסינזון *יהודה איש קריות*, וכן גם ברומן שנכתב בידייש האיש *מנצרת של שלום אש*, שנוכר ברומן של עמוס עוז בהקשר לשמו של הגיבור, שמואל אש. קשה אם כן להניח שעיקרו של הרומן המסר שלו אינם אלא עוד גרסה, של עוז, לנושא הבגידה של יהודה איש קריות, מה גם שזו גרסה שדוחקה מלשכנע ולהסביר את המעשה, והאקטואליות שלה, לאמוד רחיית הטענה האנטישמית באשר לאחריתם של היהודים לצליבתו של ישו, דחוקה ביותר. נראה אם כן שהמסר טמון בפרשת "בגידתו" של שאלתיאל אברבנאל, אביה של עתליה, אחת מגיבורי הרומן, ומותו במלחמה של מיכה, בעלה.

הסיפור מתרחש בשכונת שעדי חסד הירושלמית, בבית ישן, שהגישה אליו רעועה ומסוכנת. בבית זה, שהיה של שאלתיאל אברבנאל, מסתופפים

שלושה אנשים, עתליה, אשה נאה במיטב שנותיה, בתו של שאלתיאל, שבעלה הצעיר מיכה נהרג בשער הגיא במלחמת העצמאות, בירי לחמים ערבים שהתעללו בו ובגורליתו. אביו של מיכה, גרשם ואלה, זקן נכה ערירי ומר נפש, אבל איש שיחה נבון ושנון, ושמואל אש, סטודנט שזנח את לימודיו וקיבל בשכר צנע תפקיד של איש שיחה לזקן, וממשיך במחקרו על ישו בעיני היהודים. הסיטואציה המורכבת של שלושה אנשים שהגדל או ההיסטוריה זימנו לבית אחד, הם תלויים זה בזה, דומה לתלות הקיומית המופיעה במחזהו הנודע של ז'אן פול סארטר, *בדלתיים סגורות*. בין שלוש הרמויות במחזה הניחוחות לגיהנום נצחי, הגבר גרסין, איש מחתרת באחת ממדינות דרום אמריקה, נאשם בבגידה על שהסגיר את חבריו לפני שהוצא להורג, אינס הלסבית מעמידה בפניו את מעשהו שהוא מנסה להתכחש לו, ואסתל, שהמיתה את התינוק שלה, דחקה את חיזוריה של אינס ומנסה לפתות את גרסין, שמנסה לשכנע את אינס בצדקתו. *הבשורה על פי יהודה* אין משולש סגור כל כך מהודק כמו במחזה *בדלתיים סגורות*, אבל המשולש שנוצר עם הצטרפותו של שמואל אל דיירי הבית מעמיק מערכת יחסים בעייתיים, שבה אין קשר בין גרשום לעתליה, להוציא קשרים של קיום יום-יומי, כמו הגשת תה, "סירור עבודה" של שמואל עם גרשום. בין שמואל לגרשום נוצר קשר מעניין, שמואל מנסה להסביר לגרשום את הרעיון שלו ברבר בגידתו של יהודה בישו, ואילו גרשום מתייחס אליו בלגלוג קל ובאהדה כלשהי. רחייתה המתמדת של עתליה את חיזוריו ההוויים של שמואל מעצבת קשר חר-צדדי, אף כי בהמשך חלה ביניהם התקרבות הרדתית. חשיפתו של העבר - מותו המחדיר של בעלה והוצאתו של אביה אל מחוץ לתחום כבוגר בשל התנגדותו להקמת מדינת ישראל - מקרבת את עתליה לשמואל, עד לכך שלקראת סופו של הרומן היא יחמת ביניהם שני מגעים מיניים, שאחריהם חייב הצעיר לעזוב את הבית.

נשיקתו של יהודה איש קריות, ציור מהמאה ה-13

בנוסף מרחפת בבית רחמו של שאלתיאל אברבנאל, אביה של עתליה. הוא היה פעיל צייתי בתנועת העבודה - בבית קודאים את העיתון "דבר" - היה חבר בוועד הפועל הצייתי וחבר בהנהלת הסוכנות, אבל כשעלתה ההצעה להקים בארץ ישראל מדינה יהודית, יצא בתוקף רב נגדה. הוא טען שיום אחד אחרי הכרזת המדינה תפרוץ מלחמה וישפך רם רב משני הצדדים ללא צורך, לכן ראוי להעריך הנהלה של האומות המאוחדות או של ארצות הברית בארץ ישראל ומשא ומתן מתמשך בין היהודים לערבים תוך קיום משותף בשלום. אלה היו בקירוב דעותיהם של חברי "ברית שלום" האקדמית ושל השומר הצעיר, שהציעו מדינה דו-לאומית, ואין לראות דעות אלה כרעותיו של עמוס עוז. אברבנאל הוקע כבוגר הוחרק מתפקידיו במנגנון הצייתי, אבל ראה את עצמו צייתי נאמן, אולי גם כצייתי היחיד.

שני הסיפורים המובלים במערכת המורכבת של דיירי הבית, לאמור, המחקר על ישו בעיני היהודים והניסיון לחלץ את יהודה איש קריות מכתם הבגידה, וכתם הבגידה בציונות שהוכתם בו שאלתיאל אביה של עתליה, נקשרים היטב זה לזה וגם למעשה הבגידה של גרסין *בדלתיים סגורות*. בכל המקרים הבגידה מוטלת בספק, אך די בה כדי לדחוף את הבוגר אל מחוץ להסכמה החברתית. אצל סארטר נדחף הבוגר אל מותו, כך גם במקרהו של איש קריות, ואולי גם במקרה אביה של עתליה. השאלה האקטואלית שעולה מכך היא הספק לגבי הצדק שבעצם הקמת המדינה. שאלה זו מועצמת עם נפילתו של הבן-הבעל מיכה, שהתגייס בניגוד לרצונם של אביו ושל רעייתו. לדעתה של עתליה, שהולכת בעקבות אביה, נפל מיכה בשל הטעות הנוראה שבהכרזת המדינה. כאמור, זו אינה דעתו

*

בודפשט
לא זוכרת כלום
מפלגת צלב החץ לא היתה
אף אחד לא נזרק לנהר
קשור לאחר עם כדור בראשו
הדנובה כל כך אדירה
שהיא יכולה לסחף
גזרי עץ עצמות או סלעים
מארץ אחת לשנייה תוך דקות
לכל עיר נשמה
וזה של בודפשט
גרמה לאטילה יוזף
להניח ראש על פסי הרכבת
כאלו היו כרית
צער יכול לאהב
אבל זה של בודפשט זדוני
תירים גרמנים שמנמנים
שותים בירה במעיינות חמים
בריאות היא ערך
יורו הוא מטבע נאור
נזרק לכובעו של צועני
מנגן על גשר ארז'בט
בודפשט מדכאת
בחשפת האין-רגש
של עיר חוגגת
לא זוכרת כלום

*

הקתדרלה הגבוהה בעולם
באולם
היא גם הרעה מקלן
גוש ברזל ובזלת
מטיף כאלו הנצרות מלאך
ולא מסלול דם עולמי
יפי נוצרי בוטה
לעמת פתק ועיר
נדהף בין סלעי כתל
צליל אורגן מפחיד
בני אדם להאמין
קתדרלה שחורה
כמגפת הדבר
שקטלה מיליונים
מפלצת גותית
טורפת נוף
מבהילה תיר
לבורגר-קינג
מקלט מכר וזהה
בכל עיר בעולם

*

בירושלים
עצי זית נלחמים
בשלוש דתות יהירות
בצפורי טרף
עיר צריחים עריצים
מגדל דוד והבשורה
צרעת הזהב של אל-אקצא
עץ זית יכול לחיות מאות
בלי להזנק לכלום
רק חלופי עונות
זית ביונטי נושר
מעץ פשוט כאיקונה
עיר קדש נוטפת אור
כועה קרה
עיר מעריצה בורא שכור
שקפץ מגג היקום
עץ זית נזיר
בחדרו איז דבר
רק מטת עץ וחלון
רשרוש ענפיו יפה
מצלילי פעמון
מואזין או חזנות
הכתל עיף כל כך
כמה כבר אפשר לחיות
מי יקשיב לקיר
הרב גרן תקע בשופרו
ואחר כך התנשק
עם חיים בר-לב פה לפה
בירושלים עיר ילדותי
קרִיָה זונה
עם נאמני הר-הבית

מהמדינה, לאמור, הארץ תאכלס אומה אחת שיש בה דתות שונות ותרבויות שונות, כמו מרבית ארצות אירופה. אם אמנם יש ברומן של עמוס עוז מסר אקטואלי, הוא נוגע גם בקלות שבה מכריזים על פטריוטים נאמנים הרואים סכנה אמיתית לעתידה של המדינה בהנהגה לאומנית כעל בוגדים. אפשר שאלה הם הגיבורים האמיתיים, בעלי האמונה והחזון.

* The Gospel of Judas, edited by R.Kasser, M.Meyer, G.Wurst, National Geographic, Washington D.C., 2006.

של עוז, אבל הוא מציג את הבגידה כמעשה של נאמנות גמורה, אהבה ואמונה בכך שזהו המעשה הנכון שיש לעשותו, גם אם המציאות מפריכה את צדקתו. באותה מידה יהודה לא בגד בישו, הוא הוליך אותו אל הצלב מתוך אמונה עמוקה באלוהותו, ושאלתיאל התנגד להקמת המדינה מתוך נאמנות לרעיון הציוני, ודאגה לעתידו במסגרת של מדינה לאומית, ולא בשל בגידה בציונות. גם גרסין של סארטר סבור שהמהפכה נכשלה ויש להציל את חבריו המהפכנים וכך נכנע לפחדים שלו. עם זאת, נראה שצפון ברומן היגר משל המחבר. דעתו של שאלתיאל אינה מתפרשת עד הסוף, אבל ניתן להבין שכונתו, שמשקפת משהו מדעותיו של עוז, היא שראוי היה, ואולי עדיין ראוי, לראות בתושביה של ארץ ישראל אומה אחת, שבה נפרדת הדת